

УДК 94(71):[796.032.2"322":32.019:343.41]"1976"

Руслан Сіромський

канд. іст. наук, доц.

Львівський національний університет

імені Івана Франка

79000, Україна, Львів, вул. Університетська, 1

E-mail: sir.ruslan@yahoo.com

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОТЕСТНІ АКЦІЇ КАНАДСЬКИХ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР У МОНРЕАЛІ 1976 РОКУ

У статті висвітлено підготовку та перебіг інформаційно-протестних акцій канадських українців під час проведення літніх Олімпійських ігор 1976 р. у Монреалі. Після Другої світової війни в діаспорі виник рух за участь українських спортсменів у статусі самостійної команди в олімпійських змаганнях, а його учасники обґрунтовували тезу про «спортивний колоніалізм». Водночас такі масові заходи, як Олімпіади, слугували хорошим медійним приводом для інформаційних акцій українських організацій у вільному світі з метою привернути увагу до проблеми порушення прав людини в Українській РСР. Відтак Олімпійські ігри 1976 р. відбувалися в умовах численних антирадянських акцій (вивішування синьо-жовтих прапорів під час змагань, роздавання інформаційних матеріалів гостям Олімпіади, закликів звільнити українських політв'язнів, проведення тематичних виставок і прес-конференцій). На основі матеріалів колишнього КДБ показано, як радянська сторона намагалася запобігти подібним «ворожим проявам», вдаючись до ретельної ідеологічної обробки спортсменів і тиску на канадські правоохоронні органи з метою зірвати заплановані канадськими українцями заходи.

Ключові слова: *Олімпійські ігри, Український Олімпійський Комітет, Монреаль, Канада, права людини, демонстрації, КДБ, заходи безпеки.*

Ruslan Siromskyi

PhD in History, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska Street, Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: sir.ruslan@yahoo.com

INFORMATION AND PROTEST ACTIONS OF CANADIAN UKRAINIANS AT THE 1976 OLYMPIC GAMES IN MONTREAL

The article describes the preparation and holding of information and protest actions of Canadian Ukrainians at the Summer Olympic Games of 1976 in Montreal. Thanks to these actions, the Ukrainian issue was at the center of attention (at least in the United States and Canada), along with the boycott of the Olympics by a number of African countries and the denial of the Taiwan team. Therefore, an effort by Canadian Ukrainians in this regard can be considered successful enough.

After the World War II, a movement emerged in the Diaspora for the participation of Ukrainian athletes in the status of an independent team at the Olympic Games, and its participants substantiated the thesis of “sports colonialism”. For this purpose, the Ukrainian Olympic Committee (UOC) was created in 1952. The UOC was preparing information about Ukrainian Olympians by requesting the International Olympic Committee to ensure the independent participation in competitions of the Ukrainian team, on the grounds that the Ukrainian SSR was a full member of the United Nations. On the eve of the 1976 Olympics, led by Yaroslav Pryshlyak, the Ukrainian Olympic Committee in Montreal was created. In April 1976, the Provincial Department of the Ukrainian Canadian Committee (UCC) in Quebec opened an Information Bureau whose task was to coordinate public initiatives.

At the same time, such mass events as the Olympics served as a good media propaganda for information campaigns of Ukrainian organizations in the free world in order to draw attention to the problem of human rights violations in the Ukrainian SSR. As a result, the 1976 Olympic Games took place in the context of anti-Soviet actions (flagging blue-and-yellow flags during competitions, distributing information materials to the guests of the Olympics, calls for the release of Ukrainian political prisoners, holding thematic exhibitions and press conferences). The leaflets distributed by representatives of Ukrainian youth organizations condemned the Soviet regime and put forward slogans for the release of political prisoners, respect for human rights and the decolonization of Ukraine.

Based on the materials of the former KGB, it is shown how the Soviet side tried to prevent such “hostile manifestations” by resorting to thorough

ideological treatment of athletes and pressure on Canadian law enforcement agencies to disrupt the measures planned by Canadian Ukrainians. In preparation for the visit of the Olympic team of the USSR to Montreal, a special representative of the KGB to ensure the security of the Soviet delegation specifically flew to Canada to negotiate with representatives of Canadian special services. At the same time, there were preparations for advocacy aimed at improving the image of the Soviet Union in the international arena. In addition to measures to neutralize anti-Soviet actions, the KGB did not mind the opportunity to create negative publicity of the Ukrainian Diaspora in Canada.

Keywords: *Olympic Games, Ukrainian Olympic Committee, Montreal, Canada, human rights, demonstrations, KGB, security measures.*

У період «холодної війни» спорт розглядався невід'ємною складовою великої політики, а міжнародні спортивні змагання та перипетії навколо них часто використовувалися як інформаційний привід для демонстрації своєї незгоди з діями тієї чи іншої держави¹. Наприклад, понад два десятки африканських країн бойкотували XXI літні Олімпійські ігри 1976 р. у Монреалі, протестуючи проти участі в змаганнях спортсменів із Нової Зеландії, регбійна збірна якої свого часу зіграла матч з командою ПАР, де здійснювалася політика апартеїду².

Якщо питання бойкоту африканськими країнами Олімпіади 1976 р. широко представлене в різноманітних публікаціях, то заходи української громади Канади, спрямовані на привернення уваги світу до порушення національних прав і свобод людини в Українській РСР, практично не висвітлювалися дослідниками. Серед публікацій, в яких опосередковано зачеплено питання привернення канадськими українцями уваги до порушень прав людини в Українській РСР варто виокремити щоденникові записи засновника видавництва «Смолоскип» Осипа Зінкевича, спогади громадської діячки Христини Ісаїв, а також дослідження Юрія Недужка³. Безпосередньо питання місця Олімпійських ігор у системі міжнародних відносин періоду «холодної війни» торкалися дослідники Річард Еспі, Джон Сагден й Алан Томлінсон; безпекових заходів навколо монреальської Олімпіади — Домінік Клемент⁴.

Завдання нашого дослідження полягають в аналізі: 1) підготовки й проведення канадськими українцями інформаційно-протестних акцій під час Олімпійських ігор у Монреалі 1976 р., спрямованих на привернення уваги світової спільноти до порушення прав людини в Українській РСР; 2) реакції радянської сторони, зокрема Комітету державної безпеки СРСР/УРСР, на заходи української діаспори впродовж Олімпіади.

Канадський Монреаль виборює право приймати XXI літні Олімпійські ігри в суперечці з Лос-Анджелесом і Москвою. 12 травня 1970 р. на сесії

Міжнародного олімпійського комітету (МОК) в Амстердамі Москву підтримали 28, Монреаль — 25, а Лос-Анджелес — 17 членів МОК; у другому турі підтримка Москви не змінилася, тоді як Монреаль заручився підтримкою 41-го делегата⁵. Безперечно, помітну роль у перемозі цього канадського міста відіграв чинник «холодної війни», адже голосування за Монреаль, який спершу не розглядали фаворитом, позбавляло багатьох «складного вибору» між США і Радянським Союзом. Проте своєрідною компенсацією за поразку в голосуванні їхніх міст можна вважати проведення наступних літніх Олімпійських ігор 1980 р. у Москві, а 1984 р. у Лос-Анджелесі. Монреальська ж Олімпіада стала однією з найдорожчих в історії спортивних змагань і за рівнем проведення не поступалася, а навіть перевершила Всесвітню виставку Експо-67 у тому ж місті⁶.

З метою привернення уваги до ситуації з порушеннями національних прав українців у Радянському Союзі українська діаспора (передусім США і Канади) перманентно ознайомлювала світову громадськість із ситуацією в УРСР. Завдяки численним прес-конференціям, публікаціям спеціальних матеріалів та протестним акціям до громадян країн Заходу доносилися інформація про порушення в СРСР гарантованих Конституцією прав людини й системне нівелювання прав його народів на самовизначення⁷. Одним із проявів колоніального статусу УРСР частина діаспорних організацій вважала ситуацію у спорті, зокрема відсутність окремого українського представництва на Олімпійських іграх.

У 1952 р. з ініціативи громадського діяча Осипа Зінкевича (1925–2017) у Франції був створений Український олімпійський комітет (УОК), який згодом переніс свою діяльність до США. Представники УОК проводили акції під час міжнародних спортивних змагань і домагалися окремої участі УРСР в Олімпійських іграх⁸. Вони виходили з декількох засад, а саме: 1) конституційного права УРСР; 2) членства УРСР в ООН; 3) положень Олімпійської Хартії та правил Міжнародного Олімпійського Комітету (МОК; §§25, 39, 45)⁹. На окрему увагу заслуговували спортивні успіхи українців в олімпійських командах Радянського Союзу: у Гельсінкі 1952 р. українці вибороли 10 золотих медалей із усіх 22-х у радянської збірної; у Мельбурні 1956 р. — 14 із 37-ми; у Римі 1960 р. — 16 із 43-х; у Токіо 1964 р. — 13 із 30-ти; у Мехіко 1968 р. — 14 із 29-ти; у Мюнхені 1972 р. — 20 із 50-ти¹⁰. Коли ж і напередодні Олімпійських ігор у Монреалі домагання УОК були вкотре проігноровані, комітет виступив із заявою, в якій наголосив: «України, як такої, на Олімпіяді знову не буде. Але зате тією Україною будемо ми... Завдання перед нами в Монреалі одне, основне, принципове: викривати перед світовою публічною opinio власне той російський колоніалізм у спорті»¹¹. Із закликом до

МОК про створення умов для забезпечення свободи і прав українських спортсменів окремо звертався і Комітет Українців Канади (КУК)¹².

Наприкінці 1975 р. в Канаді відбулася нарада за участі делегатів КУК, УОК і низки молодіжних організацій. Її учасники вирішили створити в Монреалі спеціальний інформаційний центр, покликаний координувати заходи українських організацій у діаспорі на час Олімпійських ігор¹³. Відтак під керівництвом громадського діяча Ярослава Пришляка (1911–2004) був створений Український олімпійський комітет у Монреалі, а у квітні 1976 р. провінційний відділ КУК у Квебеку відкрив Інформаційне бюро (секретар — Наталія Стрілецька), завдання якого полягало в тому, щоби «Україна і українська справа взагалі» були широко «розповсюджені в пресі і по телевізії»¹⁴. Відразу зауважимо, що кошторис УОК був достатньо скромним, про що свідчить у своїх спогадах Я. Пришляк: «Жадної зіркової кампанії грошей для реалізації запланованих акцій не проведено, бо СКВУ проголосив збірку з власної ініціативи, а Централя КУКу відмовилася таку збірку перевести. Одержано тільки одноразову допомогу 1 000 дол. від СКВУ, 2 000 від Централі КУКу, а 800 ам. дол. від Українського Народного Союзу. Крім того, СКВУ оплатив друк брошури «Українська Олімпійська Команда», Український Робітничий Союз — друк листівок про «Українських Олімпійських переможців», а УНСоюз — друк листівок про «Советський колоніалізм у спорті»¹⁵.

Канадські українці протягом повоєнної історії неодноразово влаштували антирадянські акції, які отримували суспільний резонанс і привертати увагу світової спільноти. Причому остання з таких акцій відбулася напередодні Олімпійських ігор, коли впродовж 31 травня — 11 червня 1976 р. у Ванкувері під егідою ООН відбувалася конференція *Habitat*, покликана розглянути питання умов проживання людей у світі. У листі до Генерального секретаря конференції Енріке Пеньялоси Світовий конгрес вільних українців (СКВУ) звернув увагу на «нехтування СРСР фундаментальними принципами, на яких мають ґрунтуватися будь-які міжнародні зусилля в частині людського заселення»¹⁶. Навколо *Habitat*, учасники якої закликали поважати право на свободу пересування, вибір політичної системи без примусу, захист культурних та релігійних пам'яток¹⁷, українці розгорнули інформаційну кампанію, яка викривала численні порушення прав людини в Радянському Союзі, проте це стало лише прелюдією до масових заходів у дні проведення Олімпіади. У своєму меморандумі УОК недвозначно задекларував «спільними зусиллями провести найбільшу в нашій історії інформаційно-пропагандивну акцію в часі Олімпіади»¹⁸.

Передусім УОК виступив з різкою заявою осуду «національної дискримінації, расизму, репресій і колоніалізму в [радянському] спорті»¹⁹.

«Під Олімпіаду» в Монреалі було заплановано низку заходів, на взірєць Виставки українських мистців (23–31 липня), виступу танцювального колективу «Україна» в Олімпійському селищі (24 липня) і, напевне, наймасштабніший захід — День Молоді (24 липня) на Арені Сент-Леонард, за участю Спілки української молоді (СУМ), Пласту, Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ) та інших молодіжних організацій²⁰. Організатори Дня української молоді не приховували того, що дата заходу безпосередньо корелюється з часом проведення Олімпіади: «В час, коли вільні народи мають змогу висилати своїх змагунів на Олімпійські Ігрища, наша батьківщина — Україна, поневолена Москвою, такої змоги не має. Наші брати ровесники приневолені змагатися під прапором гнобителя і здобувати для нього медалі і славу. Тому українська молодь вирішила стати носієм світла правди українського народу і поширювати цю правду серед вільних народів світу»²¹.

Приготування канадських українців не залишилися не поміченими в Радянському Союзі, влада якого остерігалася «різноманітних провокацій», адже за оперативними даними Комітету державної безпеки (КДБ) під час проведення Олімпійських ігор у Монреалі «українські націоналісти мають намір здійснити низку антирадянських акцій»²². У повідомленні йшлося, що українці планують проводити ці антирадянські акції «в тісному контакті з прибалтійськими... емігрантськими організаціями»²³. Причому, як виглядає з документів, українських акцій у Москві побоювалися більше, ніж, скажімо, демонстрацій під час запланованого відзначення угорськими емігрантами 20-річчя революції 1956 р.^{*24}. Зі свого боку й Королівська канадська кінна поліція (КККП), поряд із загрозою несанкціонованих протестів квебекських націоналістів проти візиту на Олімпійські ігри королеви Єлизавети II, особливої ваги надавали антирадянським демонстраціям канадських українців²⁵.

У Торонто 9 червня 1976 р. відбулася зустріч представників емігрантських організацій Канади (українських, естонських, латвійських, угорських) з депутатами федерального парламенту Мартіном о'Коннеллі та Стенлі Гайдашем, на якій постало питання недотримання Радянським Союзом основних положень Заключного акта Народи з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р. (Гельсінського акта). Удо Петерсоо (Естонська центральна рада), Луїс Урбан (Чехословацька національна асоціація)

* Після придушення Угорської революції 1956 р. Канада надала прихисток бл. 40 тис. угорців. У жовтні 1971 р. емігрант з Угорщини Ієза Матраї вчинив напад на Голову Ради Міністрів СРСР Олексія Косигіна під час візиту останнього до Канади (детальніше див.: Сіромський Р. Питання дотримання прав людини в СРСР на тлі візиту О. Косигіна до Канади (жовтень 1971 року). *Наукові праці: науково-методичний журнал*. 2014. Вип. 216. Т. 228. С. 87–90.

та Джордж Арагоба (представник угорської громади) акцентували увагу на проблемі «порушення Радянським Союзом і країнами Східної Європи положень про возз'єднання сімей». Уже наступного дня радянське посольство в Оттаві висловило Державному секретаріату закордонних справ Канади свою стурбованість активізацією «націоналістичних емігрантських груп» напередодні XXI Олімпійських ігор у Монреалі²⁶. Щобільше, КДБ передав канадській стороні список із 53-х осіб — «ватажків і активних учасників зарубіжних ОУН, сіоністів, відомих своїми екстремістськими настроями»²⁷.

У рамках підготовки візиту олімпійської збірної команди СРСР до Монреаля, спеціальний представник КДБ з метою гарантування безпеки радянської делегації спеціально вилітав до Канади на перемовини з представниками канадських спецслужб. Варто звернути увагу, що заради гарантування безпеки спортсменів готувалися безпрецедентні заходи, зумовлені трагічним досвідом попередньої Олімпіади в Мюнхені, коли жертвами терористичного акту стали 11 членів ізраїльської олімпійської збірної²⁸. Наголошування ж співробітниками КДБ на складній оперативній обстановці в Канаді та можливих безпекових проблемах були суттєво перебільшеними. Наприклад, в інформаційному повідомленні першому секретареві ЦК КПУ Володимирі Щербицькому йшлося: «ватажки зарубіжних ОУН виношують наміри вчинити зухвалі ворожі дії аж до терористичних актів, викрадення т.зв. заручників з-поміж радянських громадян для висунення потім вимог про звільнення націоналістів [Валентина] Мороза, [В'ячеслава] Чорновола та інших, які відбувають у Радянському Союзі покарання за скоєні злочини»²⁹. Відтак 30 червня 1976 р. під час дипломатичного прийому помічник прем'єр-міністра Канади повідомив радянському послу Олександрі Яковлеву (1923–2005), що канадська сторона вважає антирадянські акції у час проведення змагань недопустимими і кваліфікуватиме їх як провокації. Щобільше, урядовець запевнив, що Королівська канадська кінна поліція (КККП) отримала вказівки про недопущення антирадянських акцій у Монреалі³⁰. Та канадська сторона завбачливо «відмовилася давати будь-які гарантії щодо запобігання можливим провокаціям і ворожим проявам з боку націоналістів, сіоністів і різних екстремістів»³¹.

Крім сфери безпеки КДБ переймався й іншими питаннями, зокрема, можливими заходами розвідувальних служб Канади і США щодо «набуття агентури з радянських громадян, схилення їх до неповернення на Батьківщину»³². Водночас готувалися і пропагандистські заходи, покликані поліпшувати імідж Радянського Союзу на міжнародній арені. Такі заходи, зокрема, обговорювалися 13 грудня 1975 р. на зустрічі в Оттаві першого секретаря Посольства СРСР у Канаді Володимира Скофенка

(1930–1994) з секретарем Національного виконкому Товариства об'єднаних українців Канади (ТОУК) Василем Гарасимом. З-поміж іншого, пропонувалося приділяти велику увагу спортсменам з УРСР завдяки публікаціям у контрольованих комуністами газетах, організувати зустрічі окремих спортсменів з канадськими українцями³³. Подібні зустрічі мали відбуватися «у кращих традиціях радянських спецслужб», бо як йшлося в спеціальному повідомленні, «проводиться робота з комплектування та підготовки пропагандистських груп з числа спортсменів України, Прибалтійських та інших республік для зустрічей з представниками прогресивної громадськості в Канаді, преси і телебачення»³⁴. Крім заходів з нейтралізації антирадянських акцій, КДБ не гребував нагодою запустити кампанію з компрометації української діаспори в Канаді, складовими якої визначив розпалювання ворожнечі між канадськими українцями і євреями та представлення вояків УПА військовими злочинцями. З цією метою до контрольованих періодичних видань Канади були надіслані спеціальні пропагандистські матеріали («Вісти з України», «The Canadian Tribune», «Життя і слово», «Canadian Ukrainian»)»³⁵.

«Потурбувався» КДБ і про «недопущення виїзду в Канаду політично нестійких осіб», створення «надійного контррозвідувального забезпечення виїжджаючих...», відвівши від поїздки до Канади вісьмох осіб, котрі мали родинні зв'язки в США і Канаді, «раніше порушували норми поведінки за кордоном» та є «нестійкими в морально-побутовому відношенні»³⁶. У діаспорі пізніше наголошували на недопущенні до змагань через політичні мотиви уродженця Калуша, бігуна, срібного призера Олімпійських ігор у Мюнхені Євгена Аржанова³⁷. Загалом, із спортсменами провели «індивідуальні бесіди про підступність іноземних розвідок і зарубіжних антирадянських емігрантських організацій». Крім того, у супровід до спортсменів КДБ приставив п'ятьох своїх «керівних і оперативних працівників, 23 оперативні джерела і значну кількість довірених осіб, які пройшли спецпідготовку й інструктаж»³⁸.

Попри початкову істерію щодо можливих проявів «ворожої поведінки і провокацій», з початком змагань КДБ визнав, що «ситуація навколо радянської спортивної делегації і журналістів із Радянського Союзу на Олімпіаді загалом нормальна»³⁹. Водночас радянська сторона не приховувала задоволення через зрив окремих акцій української діаспори, зокрема, небажання МОКУ офіційно визнати УОК⁴⁰. Проте УОК вдалося реалізувати понад дві третини запланованих акцій, що, за словами Я. Пришляка, «беручи до уваги обмежені фінансові засоби, є великим успіхом»⁴¹. До невдач належало те, що не було одержано дозволу канадської влади «ні на окремий український павільйон на виставковій площі «Людина та її світ», ні на кіоск з газетами, мистецькими виробами

та пам'ятками в Олімпійському селі, очевидно з політичних причин, щоб не входити в колізію із ССРСР»⁴². Ймовірно, бажання не псувати міждержавні відносини справді можна вважати ключовим, адже на той час припадає потепління у відносинах між СРСР і Канадою, свідченням чого слугує підписання на початку липня 1976 р., тобто напередодні Олімпіади, довготермінового міждержавного торговельного договору⁴³.

Втім, запобігти усім запланованим акціям, які мали переважно інформативно-пропагандистський характер, не вдалося. Характерно, що Радянський Союз традиційно використовував спорт для просування своїх інтересів⁴⁴, але в Монреалі саме проти нього застосували політичну складову. Уже в перший день Олімпіади — 17 липня 1976 р. — у впливовій франкомовній газеті *Le Devoir* з'явилася публікація, присвячена порушенням прав людини в СРСР, зокрема, системним переслідуванням та арештам інакодумців⁴⁵. У подальшому канадські українці намагалися створювати достатні інформаційні приводи, щоби вивести українське питання на передні шпальти газет. Крім того, молоді канадці українського походження щодня розходилися по різних олімпійських локаціях, де роздавали заготовлені летючки та брошури англійською й французькою мовами. У них засуджувався радянський режим та висувалися гасла звільнення політв'язнів, дотримання прав людини й деколонізації України. Біля стадіонів канадські українці демонстративно співали українських пісень, використовували автомобілі з гучномовцями, намагалися поспілкуватися і встановити контакти з членами радянської делегації (через постійний супровід співробітників КДБ це не завжди вдавалося зробити). Крім того, УОК організував запуск над Олімпійським селищем і стадіоном великої кількості повітряних кульок з «антирадянськими написами»⁴⁶.

Біля головного стадіону олімпійських змагань учасники Пласту і СУМу влаштували «дійство в обороні українських політв'язнів» з використанням макету табору для політв'язнів. Згадуваний уже О. Зінкевич у своєму «Щоденнику» записав: «Частина з них [учасників дійства. — *Авт.*] була одягнена у в'язничний одяг, а частина — наглядачі-кадебісти. Інші роздавали листівки про наших політв'язнів»⁴⁷. Та, якщо на такі статичні акції канадська поліція закривала очі, то спроби провести масові походи не дозволяла. Так, зокрема, поліція заборонила проведення біля Олімпійського селища і стадіону маршу учасників з'їзду СУМ, зупинивши колону молоді за два з половиною кілометра від стадіону⁴⁸.

Звісно, в поле зору журналістів, котрі висвітлювали спортивні змагання й перипетії навколо них, потрапляли різного роду інциденти. Так, 19 липня 1976 р. під час футбольного матчу між збірними командами СРСР і Канади (підсумковий рахунок 2:1) на головному Олімпійському

стадіоні Монреаля група української молоді створила живий напис «Свобода Україні!», розгорнула синьо-жовтий прапор і скандувала «Україна, Україна!». Щобільше, за повідомленням американської газети «Свобода», недалеко від цієї групи сиділи радянські моряки у цивільному, котрі «мали великий советський прапор із серпом і молотом та скандували «шайба, шайба». Відбулася спроба налагодити діалог та «майже всіх моряків обдаровано українськими олімпійськими відзнаками і англomовними виданнями про українських змагунів, що вони радо прийняли, оглядали і читали»⁴⁹. У другому таймі, поруч за радянськими моряками підсіла група членів СУМу, яка безперервно скандувала «Нет-нет Совет, да-да Канада! Україні свобода!»⁵⁰. Після того, як хтось із сумівців вирвав з рук радянського вболівальника червоний прапор, офіційні представники СРСР зажадали від канадських правоохоронців «навести порядок». Поліції не вдалося переконати українських вболівальників закрити написи «Свобода Україні!», а після закінчення матчу біля стадіону з'явився ще один транспарант «Звільніть українських політичних в'язнів в ССРСР». Щобільше, після завершення матчу футболістам радянської збірної вдалося вручити українські олімпійські відзнаки з тризубом⁵¹.

Подібні маніфестації повторилися і в наступні дні, зокрема 20 липня під час волейбольного матчу за участі чоловічих збірних Радянського Союзу та Бразилії⁵². Дії канадських українців викликали протест з боку радянських чиновників, а старший тренер волейбольної збірної Юрій Чесноков (1933–2010) навіть вимагав вивести цих уболівальників з трибун⁵³. Подібним чином і 22 липня під час матчу жіночих збірних команд СРСР і Румунії (підсумковий рахунок 14:8) канадські українці не тільки склали живий напис «Свобода Україні!», але й постійно скандували «Україна, Україна!» і «Спартак! Спартак!» [більшість гандболісток збірної представляли київський гандбольний клуб «Спартак». — *Авт.*]. Водночас 22-річний студент з Торонто Любомир Шух розгорнув синьо-жовтий прапор, на що відреагували представники канадської поліції, зажадавши аби він його згорнув. Коли студент відмовився це зробити, його силоміць вивели із спортивної арени, збуривши такими діями глядачів. Обґрунтовуючи свої дії, канадська поліція пояснювала, що буцімто під час змагань дозволено використовувати тільки офіційні прапори учасників Олімпіади. Однак, коли на прес-конференції журналісти почали звертати увагу на присутність на олімпійських майданчиках великої кількості прапорів провінції Квебек, початкова позиція поліції змінилася. Під тиском сотень звернень до канадської поліції щодо неправомірного затримання через синьо-жовтий прапор Л. Шука відпустили⁵⁴.

Для привернення уваги світової спільноти до українського питання канадські українці використали півфінальний матч з футболу між збірними командами НДР та СРСР, котрий відбувся 27 липня 1976 р. у Монреалі (підсумковий рахунок 1:2)⁵⁵. Олімпійська футбольна збірна СРСР на той час складалася переважно з українських футболістів, передусім з київського «Динамо», яке рік перед тим виграло Суперкубок УЄФА. Канадські українці вивісили на трибунах «український прапор — на 30 стіп довгий» та «стояли знов в сорочинках, з виписаним на них поодинокими літерами гаслом «Свобода Україні!»⁵⁶. Під час другого тайму матчу, вигукуючи гасло «Слава Україні!», на поле у вишиванці і з синьо-жовтим прапором у руках вибіг 20-річний СУМівець Данило Мигаль із Тандер-Бей (Онтаріо). Посеред поля він почав танцювати гопак, на що «публіка спонтанно вибухла грімкими оплесками»⁵⁷ (на матчі були присутніми 57 182 глядачі). Суддя з Мексики Марко Антоніо Дорантес припинив матч, а поліцейські спокійно випроводили Д. Мигалья зі стадіону. У поліційному відділку той пояснив свій вчинок бажанням «драматизувати долю українського народу»⁵⁸. У Радянському Союзі цей півфінальний матч, через розбіжність у часі, транслювали в записі й вихід на поле із синьо-жовтим прапором Д. Мигалья завбачливо вирізали⁵⁹. Згодом Д. Мигаль згадував: «Таким був наш спосіб засудження репресій радянської влади проти українців... Я не розумів, чому українські спортсмени повинні виступати під чужим прапором... Мій вчинок був спонтанним. Мною керувало лише бажання потрапити у трансляцію, щоб український прапор побачив увесь світ»⁶⁰.

Водночас, молодший брат Д. Мигалья — Андрій перед монреальським стадіоном зумів зірвати з 25-ти метрового флагштоку радянський прапор, який СУМівці демонстративно спалили⁶¹. Подібним чином і біля монреальського велодрому близько сотні канадських українців провели мітинг і спалили інший радянський прапор⁶². Аби на майбутнє запобігти подібним інцидентам з прапором, флагшток, на якому організатори змагань знову почепили радянський прапор, канадські правоохоронці змастили вазеліном, щоб утруднити спроби дістатися до червоного полотнища⁶³.

Отже, інформаційно-протестні акції канадських українців під час Олімпіади 1976 р. у Монреалі були покликані продемонструвати, з одного боку, прагнення самостійної участі УРСР/України в Олімпійських іграх, а, з іншого боку, привернути увагу світової спільноти до порушень прав людини в Радянському Союзі. Подібні спроби здійснювалися і раніше, але тільки під час літніх Олімпійських ігор 1976 р. заходи української діаспори набрали такого широкого розмаху й викликали зацікавлення в засобів масової інформації. Варто взяти до уваги і той факт, що мон-

реальська Олімпіада відбувалася в умовах т.зв. гельсінського процесу, коли після підписання Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р. питання дотримання базових прав людини вийшло на новий рівень. Відтак проведену зусиллями діаспорних організацій правозахисну кампанію можна вважати і вчасною, і достатньо успішною, адже про неї писала північноамериканська преса, а українське питання за своїм розголосом опинилося поряд із бойкотом Олімпіади низкою африканських країн та недопуском до змагань команди Тайваню.

¹ Espy R. *The Politics of the Olympic Games*. Berkley, Los Angeles: University of California Press, 1979. P. 163.

² Les Jeux de la XXIIe Olympiade. *Le Devoir*, 17 juillet 1976.

³ Зінкевич О. Щоденник 1948–1949, 1967–1968, 1971–1976. Київ: «Смолоскип», 2016. 504 с.; Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів. Спогади. Пер. з англ. Київ: Гамазин, 2016. 328 с.; Недужко Ю. Боротьба української діаспори країн Заходу за права людини в Україні (середина 70 — початок 80-х років). *Мандрівець*. 2008. № 1. С. 14–20.

⁴ Espy R. *The Politics of the Olympic Games*. Berkley, Los Angeles: University of California Press, 1979. 212 p.; Sugden J., Tomlinson A. “No other anything...”: *The Olympic Games. Yesterday and Today. Watching the Olympics. Politics, Power and Representation*. Ed by John Sugden and Alan Tomlinson. London; New York: Routledge, 2012. P. 242–251. Clément D. *The Transformation of Security Planning for the Olympics: The 1976 Montreal Games. Terrorism and Political Violence*. 2015. P. 1–25.

⁵ *The Olympics. From Day to Day. Montréal 1976. Games of the XXI Olympiad. Official Report. Volume I. Organization*. Ottawa: [w.p.], 1978. P. 46.

⁶ Детальніше про це див.: Сіромський Р. Дискусії про політичний статус Української РСР під час проведення Експо-67 у Монреалі. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2014. Вип. 23. С. 110–122.

⁷ Недужко Ю. Боротьба української діаспори країн Заходу за права людини в Україні (середина 70 — початок 80-х років). *Мандрівець*. 2008. № 1. С. 15.

⁸ Зінкевич О. Щоденник 1948–1949, 1967–1968, 1971–1976. Київ: «Смолоскип», 2016. С. 475.

⁹ Olympic Games and Ukraine's Exclusion. *Свобода* (спеціальне видання), 18 липня 1976.

¹⁰ Українці в Олімпіаді. *Ми і світ*. 1976. Травень-червень. Ч. 192. С. 60.

¹¹ Україна і 21-ші Олімпійські Ігрища. *Свобода* (спеціальне видання), 18 липня 1976.

¹² Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі — ЦДАЗУ), ф. 71 (Колекція документів української діаспори, зібраних видавництвом «Смолоскип»), оп. 1, спр. 1 (Річний звіт УОК про діяльність «Українського Олімпійського руху» за 1956–1966, 1976, 1992 рр.), 1956–1992), арк. 8.

¹³ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ), ф. 16 (Секретаріат ГПУ–КДБ УРСР), оп. 1, спр. 1115 (Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ щодо поточної оперативної обстановки, терористичних проявів стосовно представників радянської влади, діяльності закордонних українських націоналістичних організацій, сект, сіоністів, розшуку авторів

антирадянських листівок, оперативної роботи серед студентства, представників наукової та творчої інтелігенції, оперативне забезпечення підготовки і проведення XXV з'їзду КПРС та XXI літніх Олімпійських ігор в Монреалі, 2.01.1976–20.02.1976), арк. 164.

¹⁴ ЦДАЗУ, ф. 36 (Світовий конгрес вільних українців), оп. 1, спр. 25 (Документи (листи, статuti, правильники, декларації, протоколи засідань, звіти, постанови, доповіді, вирізки з газет та ін.) громадсько-політичних організацій, що входили чи співпрацювали з СКВУ, 1968 — 16 грудня 1977), арк. 110–111.

¹⁵ Пришляк Я. Два брати ідеалісти. Біографії, спогади, нариси, епізоди із життя й праці. Нью-Йорк; Монреаль: Видання Американсько-Української Фундації «Воля», 1990. С. 231.

¹⁶ Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів. Спогади. Пер. з англ. Київ: Гамазин, 2016. С. 47.

¹⁷ ЦДАЗУ, ф. 36, оп. 1, спр. 67 (Меморандуми ООН, присвячені деколонізації, 60-річчю СРСР та ін., 11 червня 1976 — 30 грудня 1982), арк. 1–2.

¹⁸ ЦДАЗУ, ф. 71, оп. 1, спр. 34 (Листування УОК з приватними особами і міжнародними організаціями щодо підготовки УОК до Олімпіади в м. Монреалі, англ., укр.), 29 листопада 1975 — 2 серпня 1976, арк. 1.

¹⁹ ЦДАЗУ, ф. 71, оп. 1, спр. 14 (Заява УОК на XXI Олімпійських іграх, м. Монреаль 1976 р., англ.), 1976, арк. 4.

²⁰ Український Монреаль під час Олімпійських Ігрищ. *Свобода* (спеціальне видання), 18 липня 1976.

²¹ День української молоді в Монреалі був могутньою маніфестацією єдності цієї молоді та її відданості ідеалам України. *Свобода*, 11 серпня 1976.

²² З інформаційного повідомлення КДБ при РМ УРСР до ЦК КП України про підготовку антирадянських акцій закордонними українськими організаціями та наміри створити «Конгрес вільної думки», 24 червня 1976 р. *Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.)*. Упорядник В. Даниленко. Київ: «Смолоскип», 2017. С. 327.

²³ Там само. С. 328.

²⁴ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119 (Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ щодо поточної оперативної обстановки, терористичних проявів стосовно представників радянської влади, діяльності закордонних українських націоналістичних організацій, сект, сіоністів, розшуку авторів антирадянських листівок, оперативної роботи серед студентства, представників наукової та творчої інтелігенції, оперативного забезпечення підготовки й проведення виставки «Фотографія в США», XXI літніх олімпійських ігор в Монреалі тощо, 21.06.1976–29.07.1976), арк. 80.

²⁵ Clément D. The Transformation of Security Planning for the Olympics: The 1976 Montreal Games. *Terrorism and Political Violence*. 2015. P. 9.

²⁶ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119, арк. 36.

²⁷ Там само. Арк. 81.

²⁸ Lesage G. Montréal est Pr□t! *Le Devoir*, 17 juillet 1976.

²⁹ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119, арк. 80.

³⁰ Там само. Арк. 358.

³¹ Там само. Арк. 80.

³² Там само. Арк. 79.

³³ Із запису розмови першого секретаря Посольства СРСР в Канаді В. Ф. Скофенка з секретарем Національного виконкому ТОУК В. Гарасимом з приводу реалізації політики Уряду Канади щодо національних меншин, відкриття пам'ятника Л. Українці, підготовки до Олімпійських ігор, Оттава, 13 грудня 1975 р. *На скрижалях історії: З історії*

взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки. Збірник документів та матеріалів. Кн. 1. Редколегія П. Тронько (голова) та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. С. 579.

³⁴ Доповідна записка КДБ при РМ УРСР першому секретареві ЦК КП України В. Щербицькому про оперативні заходи напередодні Олімпійських ігор у м. Монреалі (Канада), 30 червня 1976 р. *Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.)*. Упорядник В. Даниленко. Київ: «Смолоскип», 2017. С. 333.

³⁵ Там само. С. 332.

³⁶ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119, арк. 81.

³⁷ Велика українська олімпійська пресова конференція. *Свобода*, 10 серпня 1976.

³⁸ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119, арк. 81.

³⁹ Там само. Арк. 308.

⁴⁰ Там само. Арк. 358.

⁴¹ Пришляк Я. Два брати ідеалісти. Біографії, спогади, нариси, епізоди із життя й праці. Нью-Йорк; Монреаль: Видання Американсько-Української Фундації «Воля», 1990. С. 238.

⁴² Там само. С. 232.

⁴³ Підписано новий торгівельний договір з СРСР. *Ми і світ*. 1976. Липень–серпень. Ч. 193. С. 52.

⁴⁴ Sugden J., Tomlinson A. “No other anything...”: The Olympic Games. Yesterday and Today. *Watching the Olympics. Politics, Power and Representation*. Ed by John Sugden and Alan Tomlinson. London; New York: Routledge, 2012. P. 242.

⁴⁵ L'U.R.S.S. profane les règlements du C.I.O. *Le Devoir*, 17 juillet 1976.

⁴⁶ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119, арк. 358.

⁴⁷ Зінкевич О. Щоденник 1948–1949, 1967–1968, 1971–1976. Київ: «Смолоскип», 2016. С. 301.

⁴⁸ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119, арк. 358.

⁴⁹ «Нет-нет Совет; Да-да Канада, — України свобода!» — темою демонстрацій на Олімпіяді в Монреалі. *Свобода*, 24 липня 1976.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ На Олімпіяді в Монреалі продовжуються і поширюються українські демонстрації. Совети протестують, погрожують відступом від змагань. Преса, радіо і телебачення широко інформують про українські виступи. *Свобода*, 24 липня 1976.

⁵² Des exilés ukrainiens huent les Soviétiques. *Le Devoir*, 22 juillet 1976.

⁵³ На Олімпіяді в Монреалі продовжуються і поширюються українські демонстрації. Совети протестують, погрожують відступом від змагань. Преса, радіо і телебачення широко інформують про українські виступи. *Свобода*, 24 липня 1976.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Gibson N. Poland, East Germany win; will play in soccer showdown. *The Montreal Gazette*, 28 July 1976.

⁵⁶ Український прапор і гопак на олімпійському стадіоні. *Свобода*, 10 серпня 1976.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Українець на матчі НДР-СРСР 27 липня 1976 року. Перший страйкер на матчі збірної СРСР. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=w5HXih58N1o>.

⁶⁰ Українець із прапором на матчі СРСР-НДР станцював гопак. Раритетне відео 1976 року. URL: <http://www.hroniky.com/news/view/12704-ukrainets-iz-praporom-na-matchi-srsr-ndr-stantsiuvav-hopak-rarytetne-video-1976-roku>

⁶¹ Спалено прапор СССР перед олімпійським стадіоном. *Свобода*, 10 серпня 1976.

⁶² ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 1119, арк. 358.

⁶³ Clément D. The Transformation of Security Planning for the Olympics: The 1976 Montreal Games. *Terrorism and Political Violence*. 2015. P. 2.

REFERENCES

1. Clément, D. (2015). The Transformation of Security Planning for the Olympics: The 1976 Montreal Games. *Terrorism and Political Violence*, 1–25 [in English].
2. Espy, R. (1979). *The Politics of the Olympic Games*. Berkley, Los Angeles: University of California Press [in English].
3. Isaiv, Kh. (2016). *Perehovory na zakhyst prav liudyny i dysydentiv v epokhu Sovietiv. Spohady*. Kyiv: Hamazyn [in Ukrainian].
4. Neduzhko, Yu. (2008). Borotba ukraïnskoi diaspory krain Zakhodu za prava liudyny v Ukraïni (seredyna 70 — pochatok 80-kh rokiv). *Mandrivets*, 1, 14–20 [in Ukrainian].
5. Pryshliak, Ya. (1990). *Dva braty idealisty. Biohrafii, spohady, narysy, epizody iz zhyttia y pratsi*. Niu-York; Montreal: Vydannia Amerykansko-Ukraïnskoi Fundatsii Volia [in Ukrainian].
6. Siromskiy, R. (2014). Diskusii pro politychnyi status Ukraïnskoi RSR pid chas provedennia Ekspo-67 u Monreali. *Mizhnarodni zv'iazky Ukraïny: naukovi poshuky i znakhidky — International Relations of Ukraine: scientific searches and findings*. S.V. Vidnianskyj (Ed.), 23, 110–122 [in Ukrainian].
7. Siromskiy, R. (2014). Pytannia dotrymannia prav liudyny v SRSR na tli vizytu O. Kosyhina do Kanady (zhovten 1971 roku). *Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyi zhurnal*, 216, 87–90 [in Ukrainian].
8. Sugden, J. & Tomlinson, A. (Eds). (2012). *Watching the Olympics. Politics, Power and Representation*. London; New York: Routledge [in English].
9. The Olympics. From Day to Day. (1978). *Montréal 1976. Games of the XXI Olympiad. Official Report*. (Vol. 1). Organization. Ottawa: [w.p.]. [in English].
10. Tronko, P. (Eds.). (2003). *Na skryzhaliakh istorii: Z istorii vzaïmozv'iazkiv uriadovykh struktur i hromadskykh kil Ukraïny z ukraïnsko-kanadskoiu hromadoiu v druhii polovyni 1940–1980-ti roky. Zbirnyk dokumentiv ta materialiv*. (Vol.1). Kyiv: Instytut istorii Ukraïny NAN Ukraïny [in Ukrainian].
11. Ukrainets iz praporom na matchi SRSR-NDR stantsiuvav hopak. Rarytetne video 1976 roku. Retrieved from <http://www.hroniky.com/news/view/12704-ukrainets-iz-praporom-na-matchi-srsr-ndr-stantsiuvav-hopak-rarytetne-video-1976-roku> [in Ukrainian].
12. *Vlada URSR i zakordonni ukraïntsi (1950–1980-ti rr.)*. (2017). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
13. Zinkevych, O. (2016). *Shchodennyk 1948–1949, 1967–1968, 1971–1976*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].